

Diccionari bàsic de categories marxistes

Néstor Kohan

Com que el pensament de Karl Marx i els seus deixebles constitueix una obra oberta, el marxisme integra diverses tradicions ideològiques, filosòfiques i polítiques. Dins d'aquest corrent de pensament no existeixen definicions úniques i taxatives, tal com erròniament plantejaven els antics manuals soviètics de divulgació (o d'altres de semblants que s'hi inspiraven). Cada tradició marxista reinterpreta el llegat de Marx i les seves categories de manera diferent. Aquest llibre, *Marxisme per a principiants*, els seus textos, diàlegs i dibuixos, així com també aquest diccionari bàsic, no constitueixen una excepció. Expressen una interpretació possible del marxisme. N'existeixen d'altres.

Acumulació: Reinversió de la plusvàlua en el procés productiu i augment de l'escala de producció. Es caracteritza per la centralització dels capitals i la concentració de la plusvàlua. L'acumulació és una reproducció ampliada del capital.

Alienació: Procés històric-social en el qual el producte del treball humà s'independitza, esdevé autònom, escapa al control racional i acaba sent hostil al seu creador. Hegel defineix "alienació" com "un altre diferent de si mateix". En Hegel el seu contingut no és negatiu. En Marx, sí. A més d'una pèrdua, expressa l'esguerrament, l'escissió i la fragmentació de l'ésser humà. Alguna cosa està alienada quan ja no ens pertany.

Bonapartisme: Categoria política emprada per Marx a partir de l'exemple històric de Lluís Bonaparte, que va encapçalar un cop d'estat a França el 1851. Fa referència a un tipus de lideratge polític que fa veure que és "equidistant" en la lluita de classes. És una forma de dominació política en què l'exèrcit, la burocràcia i l'Estat —durant una crisi aguda— s'independitzen parcialment de la burgesia. Aquesta se separa dels partits polítics tradicionals i passa a ser representada per l'exèrcit o per algun lideratge carismàtic. Per a Marx té un contingut negatiu.

Burgesia: Classe social que agrupa inicialment mercaders i banquers i més tard capitalistes industrials. Neix a Europa occidental al segle XI i des d'allí comença a expandir-se. La seva hegemonia econòmica es produeix a partir de la revolució industrial a Anglaterra i la seva completa dominació política, des de la revolució francesa de 1789 des d'ara.

Burocràcia: En el capitalisme, és una forma de dominació política en la qual predominen els funcionaris. Fa veure que és instrumental i neutral però té sempre un contingut polític reaccionari. Exerceix el seu poder tant en l'Estat com en les empreses privades. En les revolucions socialistes i proletàries que es van burocratitzar (durant el segle XX), es converteix en una casta repressiva i privilegiada que oprimeix la classe treballadora.

Capital: No és una cosa eterna ni "un factor econòmic". No ha existit sempre: és històric. És una relació social de producció. És valor que es valoritza (augmenta) explotant treball aliè. Són diners que s'independitzen, cobren vida i esdevenen un subjecte autònom, exercint el seu poder de comandament sobre els treballadors. És treball mort i pretèrit que torna a la vida oprimint el treball viu de la classe obrera. És un vampir que s'alimenta de la plusvàlua.

Capitalisme: Sistema social d'explotació i dominació. Té abast mundial i està en permanent expansió. Viu conquerint territoris socials i geogràfics. Recorre diverses fases històriques.

Classes socials: Grans conjunts d'éssers humans que comparteixen una mateixa manera de vida i

una mateixa condició d'existència. Es diferencien, s'enfronten entre si, construeixen la seva pròpia identitat social i es defineixen tant per la possessió o no dels mitjans de producció com pels seus interessos, la seva cultura política, la seva experiència de lluita, les seves tradicions i la seva consciència de classe (de si mateixos i dels seus enemics). Les classes explotadores viuen a costelles de les explotades, les dominen i les oprimeixen, raó per la qual estan en lluita i conflicte permanent al llarg de la història.

Colonialisme: Fase històrica del capitalisme en què les grans metròpolis conquereixen territoris que anomenen colònies. El neocolonialisme manté aquest domini, acceptant només la independència formal de les colònies.

Comunisme: Corrent polític revolucionari que aspira a transformar tot el món. Marx no la inventa. En la dècada de 1840 —quan ell la coneix— evocava la idea de la *commune*, unitat de govern autònom. Suggeria la noció de *communauté*, propietat comuna de les coses. Com que aleshores s'anomenaven “socialisme” les teories dels intel·lectuals i “comunisme” els grups d'obres revolucionaris, Marx i Engels van adoptar aquest darrer terme. Com a **moviment polític**, per a Marx el comunisme és un corrent que intenta defensar el punt de vista crític radical dels treballadors contra el capitalisme. Com a **projecte d'una nova societat**, Marx el defineix com una forma social sense explotació ni dominació, en què els productors lliurement associats —sense la violència de l'Estat— decideixen què, com, quant i per a què produir i consumir. Segons Marx, en la societat comunista del futur, cada individu serà complementi lliure i haurà de lliurar a la societat tot el que les seves capacitats li permetin. En canvi obtindrà tot el que necessiti.

Concepcions del món: No n'hi ha una, sinó moltes. Constitueixen visions integrals de l'ésser humà, que pressuposen un punt de vista totalitzador sobre la societat, la història i el sentit de la vida. Cadascuna d'aquestes concepcions forma un conjunt articulat, sistemàtic, crític i coherent d'idees, conceptes, valors i normes de conducta pràctica que ens guien en la nostra vida quotidiana.

Concepció materialista de la història: Nova concepció inaugurada per Marx i Engels, base de la necessària i encara pendent (re)unificació de totes les ciències socials. La seva idea central és que tota la història no és més que la història de la lluita de classes. No hi ha evolució automàtica, sinó que la clau de la història cal buscar-la en el conflicte, en les rebel·lions i en les revolucions. Per diferenciar una època d'una altra, cal parar esment en el tipus de relacions socials que predomina en cada període. El “materialisme” d'aquesta concepció remet a la centralitat de les relacions socials, per contraposició a “l'Esperit universal” de la filosofia de la història d'Hegel. Per a Marx, no hi ha institucions eternes, ja que totes són històriques. La societat constitueix una totalitat de relacions de producció i reproducció, materials i ideològiques. Com a totalitat, la societat no és una suma mecànica de parcel·les soltes o factors juxtaposats: el “factor” econòmic, el “factor” polític i el “factor” ideològic. La teoria dels “factors” és aliena al marxisme.

Consciència de classe: Identitat cultural i comprensió política, pensada, viscuda i sentida per cada grup social sobre els seus interessos a llarg termini. No s'adquireix ni s'assoleix per decret, sinó a partir d'experiències històriques, tradicions i lluites polítiques. Mai no està donada. Mai no preexisteix, sinó que es va construint a partir dels conflictes. La majoria de les vegades es genera a salts. Quan s'assoleix, la classe treballadora pot passar de la necessitat econòmica a la voluntat política. La consciència de classe és una part bel·ligerant en la lluita de classes. Començar a construir-la és començar a guanyar la lluita.

Contradicció: Categoria fonamental de la lògica dialèctica. El seu extrem oposat és la identitat. Alguna cosa és idèntica quan no pot distingir-se'n una diferència. Si existeixen distincions, la **identitat** es transforma en **diferència**. Si la diferència s'aprofundeix, hi ha **contrarietat** i **contraposició**. Si l'oposició s'aguditza, la contrarietat es transforma en **contradicció**. En aquest cas,

els pols oposats ja no són només diferents sinó contradictoris i antagònics (no poden conciliar-se). Exemples: la relació social de “capital” enclou la contradicció antagònica entre empresaris i treballadors. La crisi del capitalisme constitueix l'explosió de múltiples contradiccions antagòniques. El canvi i el moviment de la història són producte d'aquestes contradiccions.

Crisi orgànica: Crisi estructural de llarg abast —diferent de qualsevol crisi de conjuntura—. Combinació explosiva de la crisi econòmica i la crisi política. Afebliment de tot un règim polític. Pèrdua de consens i d'autoritat en la població del conjunt de la classe dominant i de les seves institucions polítiques.

Determinisme: Corrent de pensament que assigna a les regularitats de la societat un caràcter ineluctable, necessari i apodíctic. Tendeix a assimilar les lleis històriques amb les lleis naturals. Interpreta les lleis que estudia *El Capital* —lleis de tendència— com si fossin “lleis de ferro”, que es compleixen inexorablement, independentment de la lluita de classes.

Dialèctica: El pensament dialèctic està present en diverses cultures (Xina, Índia, Pèrsia, Mesopotàmia, Egipte, Asteques, Maies, Inques, etc.) des dels orígens de la humanitat. A Grècia neix amb el filòsof Heràclit de Efès [540-480 a. de C.]. Per a ell, l'univers està en permanent contradicció i esdevenir. Segons Marx, la dialèctica planteja la unitat inseparable entre la realitat objectiva i el subjecte que pensa i actua sobre aquesta realitat. No es poden escindir la teoria de la pràctica, el que es diu del que es fa, la realitat del pensament, ni el coneixement de l'acció. La dialèctica de Marx és crítica i revolucionària perquè considera i aborda tota realitat com a històrica i perible. No s'agenolla davant cap institució ni li tem a l'antagonisme de la contradicció.

Diners: No són una cosa ni un objecte “màgic”. Constitueixen una relació social de producció. Representa l'equivalent general en el qual es reflecteix el món sencer de les mercaderies. Com a equivalent, els diners s'independitzen de la relació social de valor i esdevenen autònoms. Es converteixen en un subjecte dotat de vida pròpia. Es transformen en un fetitxe. El seu poder no és més que el poder social de les classes posseïdores. Seguint W. Shakespeare, Marx els defineix com “la puta universal” perquè els diners no reconeixen diferències. No li importa res.

Dogmatisme: Culte cec a l'obediència. Tancament. Negació de tot pensament crític. Canonització d'un text com si fos “sagrat”. El dogmatisme li ha fet un mal enorme al marxisme.

Dominació: Procés de subjecció i subordinació d'una classe social a una altra que s'exerceix col·lectivament i també en el terreny de la subjectivitat. La dominació pressuposa relacions de poder i explotació, d'imposició de la voluntat de l'opressor sobre els pobles oprimits, les classes explotades i les masses subjugades.

Ecologisme: Corrent polític-ideològic que qüestiona les bases que sostenen la moderna societat industrial, l'esgotament de les seves fonts energètiques, la destrucció sistemàtica del medi ambient i la irracionalitat d'una relació amb la naturalesa concebuda com a purament instrumental. Com a moviment social és molt heterogeni. El marxisme fa seves les reivindicacions ecologistes, integrant-les en una perspectiva crítica de més abast. Només es podrà assolir una nova manera de vincular-se amb la naturalesa quan es posi fi —mitjançant una revolució mundial— a la lògica del lucre, el valor, el guany i l'acumulació capitalista.

Economicisme: Corrent polític que redueix la lluita popular únicament a la reclamació de reformes econòmiques i reivindicacions mínimes. Menyspreu de qualsevol debat teòric i ideològic. Sospita a priori sobre qualsevol activitat intel·lectual. Reducció del marxisme a una vulgar teoria que ho redueix tot al “factor econòmic”. L'economicisme ha fet estralls en la tradició marxista.

Estat: No n' existeix una única definició. Per al liberalisme burgès és “la nació jurídicament organitzada”. Sense distincions de classes, ens representaria “tots per igual”. Per al marxisme és la cristallització institucional de determinades relacions socials de força: per això defensa els uns contra els altres i té un contingut de classe. L'exercici permanent del **poder de l'Estat** (més enllà de qui sigui el president i quin partit estigui al govern) té **un contingut de classe** que li atorga el sector social que té el poder. No està subjecte a elecció, ni es vota. L'única manera de canviar el contingut de classe d'un Estat és mitjançant una revolució. El poder de l'Estat va acompanyat d'institucions hegemòniques.

Eurocentrisme: Ideologia que situa en la història i la cultura europeu-occidental el mèlic absolut del món. Qualsevol desenvolupament social o cultural diferent o coexistent al d'Europa occidental —i al del seu fill predilecte, els Estats Units d'Amèrica del Nord— és catalogat per aquesta ideologia com a “barbàrie”. L'eurocentrisme ha infringit un gran dany a la tradició marxista.

Evolucionisme-etapisme: En el seu significat marxista (diferent del de Charles Darwin), fa referència a una concepció de la societat que postula la fèrria successió evolutiva de rígides etapes, sense saltar-se'n cap. També se'l coneix com a **etapisme**. L'evolucionisme acostuma a estar associat a la idea de “progrés”. El desenvolupament social és concebut linealment, movent-se sempre del pitjor al millor i en una única direcció. La concepció històrica de Marx no és evolucionista ni etapista.

Explotació: Dominació d'una classe social sobre una altra a partir de l'apropiació del treball no pagat, del temps de treball excedent i de la plusvàlua. En el capitalisme, encara que la classe treballadora assoleixi salaris “alts”, continua sent explotada.

Feminisme: Corrent polític-ideològic que qüestiona radicalment la dominació de la societat patriarcal, el masclisme, l'escissió entre el públic i el privat i la construcció històrica de la subjectivitat que fixa “rols” preestablerts segons els gèneres. Com a moviment social resulta summament heterogeni. Els vessants feministes marxistes aborden al mateix temps la dominació patriarcal i l'opressió de la classe treballadora, sense confondre-les però tampoc sense escindir el gènere i la classe.

Fetitxisme: Procés derivat de les relacions socials mercantils capitalistes. Es genera a partir de la sociabilitat indirecta del treball humà quan aquest es produeix en condicions de mercat. Si hi ha fetitxisme no hi ha control racional de la producció ni planificació. El fetitxisme genera la personificació de les coses —de vegades autònomes i hostils als seus creadors— i la reificació dels éssers humans.

Filosofia: Disciplina mil·lenària que es caracteritza per formular preguntes crítiques i radicals sobre sentit de la vida, l'ésser humà, la societat, la història i el paper del subjecte dins d'aquesta. Marx produeix dins aquesta disciplina una revolució en reclamar-li que trenqui el cercle viciós del seu discurs per anar més enllà de si mateixa: cap a la transformació de la societat i la unitat amb la classe treballadora. La vitalitat de la filosofia que rebutja qualsevol mena de complicitat amb el sistema no troba a les pissarres acadèmiques sinó al carrer i en la lluita de classes.

Filosofia clàssica alemanya: S'inicia amb Immanuel Kant [1724-1804], continua amb Johann Gottlieb Fichte [1762-1814] i Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling [1775-1854] i culmina amb Georg Wilhelm Friedrich Hegel [1770-1831]. La lògica dialèctica de Hegel —que concep tot en perpetu esdevenir i constant contradicció— constitueix la màxima expressió teòrica de la revolució burgesa europea. Els seus hereus no són els tristos professors de filosofia sinó els treballadors revolucionaris.

Filosofia de la praxi: Concepció filosòfica de Marx i dels seus continuadors més radicals que intenta alterar i superar el punt de vista contemplatiu, tant de l'idealisme com del materialisme. La seva clau rau en l'activitat humana transformadora i en la unitat de la reflexió teòrica i la pràctica política radical.

Formació econòmico-social: El mode de producció capitalista mai es troba en forma pura en la societat, sinó que es combina amb diversos tipus de relacions socials. Aquesta combinació s'anomena "formació econòmico-social". Aquesta permet comprendre què posseeix d'específic i irrepetible cada societat i què té de comú i genèric amb les altres. Aquest concepte permet articular el general i el particular del capitalisme, la lògica i la història, el gènere i l'espècie, el que és comú i el que és irrepetible.

Força de treball: És el terme amb què Marx designa la capacitat humana de treballar (per a diferenciar-la del "treball" a seques). En el capitalisme és una mercaderia molt "especial". És l'única que crea valor i que a més genera més valor que el que ella mateixa val.

Forces productives: Dimensió de la història formada pels instruments tecnològics del treball, les destreses laborals i, el més important, el subjecte social que exerceix el treball sobre la naturalesa i la societat. Marx sempre les analitza conjuntament amb les relacions socials de producció, raó per la qual no constitueixen una variable independent.

Globalització: Nova fase de l'imperialisme capitalista, caracteritzada per la universalització productiva, mercantil i financera, la revolució tecnològica i l'expansió de les comunicacions. Fins ara va estar dominada pel capital. Els treballadors i la joventut de tot el món lluiten per una globalització de les resistències anticapitalistes.

Hegemonia: Procés de direcció polític-cultural d'un segment social sobre un altre. Generalització dels valors culturals propis d'una classe per al conjunt de la societat. Hegemonia = cultura, però incloent-hi les relacions de dominació i de poder. L'hegemonia burgesa combina el consens amb els sectors aliats i la violència amb els enemics. Els treballadors lluiten per una contrahegemonia de caràcter socialista.

Història: Procés contingent i obert, resultat de la praxi humana. Encara que la història posseeix regularitats —estudiades per la concepció materialista de la història— no té un final tancat ni una direcció unívoca determinada per endavant. El seu futur depèn del resultat de la lluita de classes. Podem anar cap al socialisme o podem continuar en la barbàrie. El marxisme intenta analitzar la història passada des de "baix", no des de la mirada dels dominadors i triomfadors, sinó des de la rebel·lia dels pobles sotmesos i les classes explotades.

Humanisme: Concepció que posa en l'eix de les seves reflexions els éssers humans (en lloc de la naturalesa, Déu, el mercat, els diners o el capital). El marxisme és hereu dels antics humanismes (per exemple el grec o el renaixentista, en el cas europeu). Però per a Marx el subjecte ja no és el burgès individual sinó un subjecte col·lectiu: els treballadors. Marx diferencia l'humanisme abstracte, que pressuposa un individu aliè a la història, de l'humanisme revolucionari, que té com a objectiu acabar amb l'alineació i alliberar l'ésser humà dels seus productes alienats a través de la praxi.

Idealisme: Antic corrent filosòfic. No té res a veure a "tenir ideals". L'idealisme afirma que el fonament darrer de la realitat és "la Idea", "Déu" o "l'Esperit". En darrera instància, implica una visió contemplativa de l'univers.

Ideologia: En el marxisme "ideologia" té dos significats diferents: [1] concepció del món que

implica una determinada perspectiva de vida lligada als interessos de les classes socials, una escala de valors, juntament amb normes de conducta pràctica. [2] Falsa consciència, obstacle per al coneixement de la veritat, error sistemàtic, inversió de la realitat per compromisos amb el poder establert. El marxisme és una concepció ideològica del món vinculada als interessos dels treballadors (significat [1]) que qüestiona qualsevol falsa consciència ideològica de la burgesia (significat [2]).

Imperialisme: Fase del sistema mundial capitalista. Es caracteritza per la fusió dels capitals bancaris i industrials, el predomini del capital financer, el repartiment del món en àrees d'influència, l'armamentisme, l'agressivitat política de les grans potències, la generalització dels monopolis i l'amenaça de guerra permanent. Recorre diverses fases històriques. L'actual globalització capitalista és precisament la darrera fase coneguda de l'imperialisme.

Llibertat: Té diferents significats. Per al liberalisme burgès, ser lliure és posseir la propietat i no trobar obstacles o interferències per al seu gaudi. Ser = tenir. “La llibertat arriba fins a on arriba la propietat privada”. Per a Marx, en canvi, la llibertat no pot dependre de la propietat privada. L'ésser humà és autènticament lliure quan és genuïnament autònom, quan no està forçat a vendre's com una mercaderia. El capitalisme anul·la l'autonomia de les persones per a atorgar-la al mercat i a les coses, transformades en subjecte (fetitxisme). La veritable llibertat només pot estar més enllà de la reificació, més enllà de la necessitat material, més enllà del tenir i més enllà del treball forçat. En el temps lliure, en l'oci creador. Segons Marx, el comunisme és un projecte de societat en el qual la llibertat de tots i totes és condició de la llibertat de cadascun. Ningú no pot ser genuïnament i autènticament lliure quan la majoria ha de vendre's en el mercat per a sobreviure.

Liberalisme: Corrent ideològic que acompanya l'ascens i l'auge polític de la burgesia fins que aquesta arriba al poder. En els seus inicis i durant el seu apogeu del segle XVIII europeu, es caracteritza per combatre la reacció absolutista, difondre el pensament lliure, promoure el lliure comerç i les llibertats públiques. Canvia radicalment quan la burgesia arriba al poder i entren en escena la classe obrera i el socialisme. Llavors es torna reaccionari. Avui dia, el **neoliberalisme** només conté d'aquella ideologia la defensa del lliure comerç. Però s'ha tornat absolutament conservador, partidari de governs despòtics, s'oposa a qualsevol pensament lliure i és enemic de les llibertats públiques, raó per la qual promou el control i la vigilància permanent dels individus.

Lluita de classes: No és un enfrontament entre individus aïllats (per enemistats o enveges personals). És un conflicte històric entre grans conjunts de persones: les classes socials. Aquesta confrontació divideix la societat en opressors i oprimits: esclavistes i esclaus, patricis i plebeus, senyors feudals i serfs de la gleba, terratinents i camperols, burgesos i treballadors. Aquesta contradicció impulsa el desenvolupament de la història.

Marxisme - marxista - marxista: El **marxisme** és una teoria crítica de la societat capitalista que promou a tot arreu una pràctica política d'emancipació, rebel·lia, resistència, alliberament i revolució. Pressuposa una concepció del món i de la vida, de la història i del subjecte, expressada des del punt de vista de les oprimides i els explotats. Com a teoria crítica constitueix un saber obert. És científic, filosòfic, ideològic, ètic i polític alhora. El terme **marxista** és més “tècnic”: fa referència als textos escrits exclusivament per Karl Marx. El terme **marxista** al·ludeix als escrits, al pensament i a les tradicions polítiques no només de Marx sinó també dels seus seguidors i partidaris posteriors, fins avui dia.

Materialisme: Antic corrent filosòfic. No té res a veure amb “el culte als diners i als béns terrenals”. El materialisme afirma que el fonament darrer de l'univers és “la matèria”. Un dels primers filòsofs materialistes és, a Grècia, Demòcrit [460 a. de C.-370 a. de C.]. En posar l'èmfasi en la realitat objectiva, independent de la praxi del subjecte, aliena a la història i a les relacions

socials, el **materialisme filosòfic** esdevé especulatiu, contemplatiu i passiu. Separa categòricament l'objecte del subjecte: es queda només amb l'objecte, només amb la matèria, només amb la naturalesa. El "**materialisme**" **marxià** es centra en la història, en la societat i en els subjectes. A Marx li interessa la materialitat... de les relacions socials. La "matèria" de la qual parla el marxisme és una matèria... estrictament social i construïda històricament: les relacions socials de producció. No és la matèria físico-química de les ciències naturals! Per a la filosofia marxista de la praxi no hi ha matèria objectiva sense subjecte, ni subjecte sense matèria objectiva.

Mediació: Categoria fonamental del pensament dialèctic. Expressa el nexa, el vincle i el passatge entre dos moments del desenvolupament i el moviment. En estudiar la societat, el més difícil és explicar les mediacions entre l'economia i el poder, entre l'acció reivindicativa i la política, entre els moviments socials i la revolució socialista. Quan el marxisme esbiaixa les mediacions es transforma en un vulgar mecanicisme, en què tot es redueix a un esquema simplista d'una "causa... un efecte".

Mercaderia: Forma social que adquireixen els productes del treball humà en la societat mercantil capitalista. Un objecte és mercaderia si a més de tenir valor d'ús (utilitat) posseeix valor. Només és mercaderia el que es produeix per a vendre i no pas per a consumir directament. En la mercaderia estan encloses les potencials contradiccions antagòniques del capitalisme.

Metafísica: Qualsevol concepció del món, purament especulativa, desvinculada de la història i de la pràctica, que es postula com si estigués al marge del temps i l'espai. En qualsevol metafísica predomina una interpretació del món, no pas la seva transformació. La metafísica es caracteritza per les seves pretensions de (falsa) universalitat.

Mètode: Conjunt de regles lògiques que guien el pensament i la pràctica.

Mètode dialèctic: Per a Marx, aquest mètode planteja la unitat de la investigació històrica i de l'exposició lògica dels resultats obtinguts, seguint la línia: concret-abstracte-concret. El coneixement parteix de les contradiccions de la societat real. Després la teoria abstrueix, construeix categories, hipòtesis i conceptes, i finalment torna novament a la societat, per a intervenir en les seves contradiccions mitjançant la praxi. Segons Marx, la lògica dialèctica de conceptes i categories està estretament vinculada a la historicitat de la societat. La **lògica dialèctica** de l'exposició teòrica —*El Capital*— expressa i resumeix la història de la societat —el capitalisme—. La clau del mètode dialèctic cal buscar-la en la concepció de la societat com una totalitat i del desenvolupament històric a partir de les contradiccions.

Modernitat capitalista: Època històrica travessada per la urbanització i industrialització accelerades, grans mitjans de comunicació, processos de secularització religiosa, desacralització de valors transcendents, desencantament del món i predomini despietat del valor de canvi. Segons Marx, té un caràcter contradictori: d'una banda genera "progrés" i possibilitats d'emancipació individual i col·lectiva; d'altra banda, barbàrie, vandalisme, conquesta, subjugament, opressió, genocidi i explotació. Mentre el racionalisme liberal només s'interessa pel primer aspecte, el postmodernisme només ho fa pel segon. Marx veu ambdós.

Mode de producció: Conjunt articulat de relacions socials de producció. Els diversos modes de producció permeten perioditzar la història humana. Segons la teoria marxista de la història, cadascun d'aquests modes expressa les relacions socials en la seva màxima puresa i en el seu concepte essencial. En les societats empíriques i concretes, les relacions socials mai no es donen pures, sinó que estan combinades amb relacions d'altres modes de producció (sempre n'hi ha un que predomina sobre els altres).

Neoliberalisme: Fase globalitzada de l'imperialisme capitalista. Ideologia que va acompanyar l'ofensiva capitalista a nivell mundial des de 1973 —cop d'estat a Xile—, passant per Margaret Thatcher i Ronald Reagan, fins a 1994 —alçament zapatista a Mèxic—. Promou la lliure circulació del capital, les privatitzacions, el desmantellament dels drets socials, la reducció de les despeses en educació i salut, la repressió de la classe obrera, el conservadorisme cultural, el masclisme, la xenofòbia, la vigilància i el control permanent dels individus, el racisme i la militarització de tot el planeta. Entra en una fase de crisi a finals de 1990, arran de les rebel·lions contra la globalització capitalista a diverses ciutats del món.

Plusvàlua: Fracció del valor produït per la força de treball que és apropiada gratuïtament pel capitalista. Constitueix l'origen de l'explotació. Representa un treball no pagat. Es produeix en un temps de treball excedent. És la font de vida del capital. Es divideix i reparteix entre els diferents capitalistes: com a interès (bancs); guanys (industrials) i rendes (terratinents).

Praxi: Activitat humana que transforma la societat i la naturalesa tot transformant, alhora, el subjecte que l'exerceix, ja sigui en la política, en l'art, en la ciència o en el treball productiu. Com a concepte, expressa la unitat de la teoria i la pràctica. És la categoria fonamental de la filosofia de Marx.

Producció-mercat-consum: La **producció** és l'àmbit on es generen les mercaderies. S'hi produeix l'explotació (“invisible” a la consciència immediata). El **mercat** és el lloc de la distribució i l'intercanvi de mercaderies. És el més visible en el capitalisme. El **consum** és l'espai on les mercaderies arriben als consumidors. Segons Marx, encara que tots aquests moments estan relacionats, el que marca el ritme del conjunt és la relació de producció.

Reformisme: Corrent polític que pretén posar pegats i pedaços al capitalisme, reclamant reformes i engrunes per al treballador, però sense qüestionar al sistema en el seu conjunt. Combat els efectes “no desitjats” del sistema, no pas les seves causes. Proposa canvis graduals. Rebutja la confrontació amb el poder. Limita la lluita a l'immediat i puntual, sense apuntar a la totalitat.

Relacions socials de producció: Vincles socials que s'estableixen entre els éssers humans per a produir i reproduir la seva vida material i cultural. Els diversos tipus de relacions de producció permeten diferenciar una època històrica d'una altra. En les societats de classes, qualsevol relació de producció és al mateix temps una relació econòmica, una relació de poder i una relació de forces entre les classes. Les relacions de producció capitalista expressen la contradicció antagònica entre els propietaris dels diners i els de la força de treball. No hi ha conciliació possible entre ambdós.

Reproducció: Manteniment i producció continuada de les relacions socials. Pot ser simple —en la mateixa escala— o ampliada. En aquest últim cas, és sinònim d'acumulació. En el mode de producció capitalista la reproducció mai no és automàtica. Pressuposa sempre l'existència de mecanismes hegemònics i l'exercici de la força material (o la seva amenaça).

República parlamentària: Forma específicament moderna de domini polític burgès. Compta amb una sèrie d'institucions i mecanismes flexibles que li permeten exercir i reproduir un poder polític de classe: les cambres legislatives, l'autonomia relativa de la burocràcia, la premsa organitzada a les grans urbs, els partits polítics de masses, el "lliure joc" entre els sindicats obrers i les corporacions empresarials, les aliances i fraccionaments polítics, les eleccions periòdiques (en les quals sempre es tria entre dues cares de la mateixa moneda...) etc., etc. Segons Marx, és una forma de dominació política anònima i impersonal, que representa el conjunt de la burgesia. Per això resulta molt més eficaç per a exercir el domini sobre els treballadors que no pas una dictadura o una monarquia.

Revolució bolxevic: Primera revolució socialista triomfant en la història de la humanitat. També rep el nom de “revolució d'octubre”. Es va produir el 1917 i va ser dirigida principalment per Lenin, i també per Trotsky. Abans que es burocratitzés, va tenir un ressò mundial. Va influenciar tot el segle XX: des de la política fins al cinema i la pintura. Per a frenar-ne i contrarestar-ne la influència a occident, Henry Ford i John Maynard Keynes van planejar reformes al capitalisme. Amb la seva revolució, Lenin va aconseguir moltes més reformes per als obrers del món que tots els reformistes junts.

Revolucions burgeses: Es produeixen al nord d'Itàlia (segle XV i XVI). Després als Països baixos (1579), a Anglaterra (1645-1649 i 1688-1689), els EEUU (1776) i França (1789). En generalitzar la ideologia del liberalisme, la revolució francesa es converteix en el paradigma clàssic de revolució burgesa. Aquesta separa l'Església de l'Estat, construeix l'Estat-nació, el mercat intern i l'exèrcit “nacional” (burgès). Inaugura la dominació política de la burgesia i el regnat absolut dels diners i el valor de canvi.

Revolució socialista: Es proposa de crear una societat futura d'homes i dones nous, alliberats de l'explotació econòmica però també de la dominació política de la subjectivitat, de l'alienació i el fetitxisme mercantil, de la burocràcia, del patriarcalisme, del racisme, de l'etnocentrisme i de la xenofòbia. És un projecte fonamentalment polític, però també ètic i cultural.

Sentit comú: Àmbit espontani de les nostres opinions quotidianes. És caòtic i contradictori. Mai no és aliè a les ideologies. És un camp de batalla entre diverses concepcions del món i escales de valors. El marxisme aspira a reforçar-hi les opinions progressistes i a combatre les reaccionàries. La filosofia de la praxi intenta superar-ne la espontaneïtat per assolir una concepció del món crítica i coherent.

Societat civil: Té molts significats. En Hegel fa referència a les institucions del mercat i també a algunes institucions polítiques, com ara la policia i l'administració de justícia. En Marx al·ludeix al conjunt de les relacions socials de producció de la societat capitalista. En Gramsci remet a les institucions polítiques que no són estrictament ni econòmiques (no pertanyen al mercat) ni estatals (no són necessàriament part de l'Estat): escola, universitat, mitjans de comunicació, partits polítics, sindicats, societats de foment, esglésies, etc. Aquestes institucions tenen com a finalitat generar consens i construir l'hegemonia. Gramsci també anomena la societat civil “Estat ampliat”.

Teologia de l'alliberament: Corrent filosòfic i teològic que intenta fusionar al marxisme amb el cristianisme revolucionari. Encara que originàriament els seus ideòlegs eren francesos, la major part dels seus seguidors són llatinoamericans. Reprèn l'humanisme de Marx (així com també el del Che Guevara o de Camilo Torres) i els interpreta des del missatge profètic del cristianisme.

Temps de treball socialment necessari: Dimensió quantitativa de la teoria del valor. Quantitat de treball abstracte. Constitueix la mesura social —no pas individual— del valor de les mercaderies.

Treball: Procés d'intercanvi i mediació entre l'ésser humà i la naturalesa, inserit en relacions socials. Quan és lliure, Marx el concep com una activitat vital humana orientada a una fi que afaïçona segons les lleis de la bellesa. Però en la societat capitalista no és lliure, és forçat, està alienat. Es converteix en una tortura i en una obligació imposada per la dominació capitalista. El capitalisme dels nostres dies obliga una part dels treballadors a desgastar la seva vida treballant el doble, i a l'altra, la condemna a l'atur, en lloc de repartir el treball entre tots, reduint el treball necessari de reproducció i augmentant el temps lliure d'oci i gaudi per al conjunt.

Treball abstracte: Treball social global que en la societat capitalista genera valor. Dimensió qualitativa de la teoria del valor, estretament lligada a la teoria del fetitxisme. Característica que

assumeix el treball humà quan la seva sociabilitat és indirecta i està intervinguda pel mercat i l'equivalent general. Principal descobriment teòric de Marx a la seva crítica de l'economia política.

Valor: No és una cosa ni una propietat intrínseca de les coses. És una relació social de producció. En ambdós pols de la relació vincula posseïdors de mercaderies. Quan els productes del treball es generen dintre de relacions de valor, es produeixen per a ser venuts en el mercat. Marx distingeix històricament diverses relacions de valor. Des de la més simple (el troc) fins a la més desenvolupada (els diners).